www.turkishstudies.net/turkishstudies

Turkish Studies

eISSN: 1308-2140

INTERNATIONAL BALKAN UNIVERSITY
Sponsored by IBU

Research Article / Araştırma Makalesi

Dağlık Karabağ Meselesinin Hukuk Tarihi Bağlamında Self Determinasyon Hakkı Çerçevesinde İncelenmesi

The Examination of Nagorno Karabakh's Issue in the Context of the Rıght to Self-Determınatıon in the Scope of Legal Hıstory

Rumeysa Demir*

Abstract: Nagorno-Karabakh, located in the southern region of the Caucasus, has been in the middle of political and military conflicts since the Bolshevik Revolution in 1917. Although there have been various ceasefires between Azerbaijan and Armenia, which claim that they have their own ethnic majority in the region, it has been the subject of war that has been going on for more than 20 years, and various arguments have been put forward within the framework of the right of self-determination, uti possidetis juris and the principle of territorial integrity. While Armenia defends the right of self-determination of Armenians natives in the region, Azerbaijan claims that Nagorno-Karabakh is a central region within the framework of territorial integrity. Four decisions given by the United Nations Security Council were in favor of Azerbaijan, and the European Court of Human Rights (ECtHR) also demonstrated the effectiveness of Armenia on Nagorno-Karabakh's war in its decision in 2015 regarding a case based on the Nagorno-Karabakh region, which was filed in 2005. Various ceasefires have been signed over the years for attacks on the determination of the border between the two countries, but the signed ceasefires have been violated by the parties for various reasons. The date of 27 September 2020, on the other hand, was the declaration of the 44-day war, which would later be called the Homeland War by Azerbaijan, to clear the Karabakh region and nearby occupied provinces from Armenian armed forces. Although the war resulted in Armenia's commitment to withdraw from the occupied areas and exit from Shusha on November 10, 2020, a full ceasefire could not be mentioned. As a result of the disappearance of the occupation problem that has been going on for years, Azerbaijan has since presented a five-item peace document prepared for the normalization of relations with Armenia and the determination of the border between the two countries. However, as of today, it is not possible to talk about a signed agreement or ceasefire between the two countries for the execution of the post-occupation process or the determination of the borders. The study, starting from the history of Nagorno-Karabakh, deals with the claims of the states claiming rights in the region from a historical perspective and examines the current reflection of the issue in the legal framework by bringing a holistic perspective to the region within the framework of the right of self-determination and the principle of uti possidetis juris, which are among the basic principles of international law.

Structured Abstract: International law analyzes states, nations, waters, air, lands no matter what part of the world they are located in. Even a tiny piece of land in the slummiest and back of beyond the world can be the subject of international law. The principles of international law are started to be guaranteed within the scope of various conventions with the support and cooperation of organizations, institutions, and organizations

* Bağımsız Araştırmacı, Helal Finans Araştırmaları Derneği (HEFİAD)
Independent Researcher, Helal Finans Araştırmaları Derneği (HEFİAD)
ORCİD 0000-0002-0476-0782
senoglurumeysa@gmail.com

Cite as/ Atıf: Demir, R. (2023). Dağlık Karabağ meselesinin hukuk tarihi bağlamında self determinasyon hakkı çerçevesinde incelenmesi. *Turkish Studies*, *18*(1), 83-100. https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.63478
Received/Geliş: 06 July/Temmuz 2022
Accepted/Kabul: 20 March/Mart 2023
Published/Yayın: 25 March/Mart 2023
Checked by plagiarism software
© Yazar(lar)/Author(s) | CC BY- NC 4.0

formed by the states. In this way, the exploitation-colonial order in the world operates in a fair and legal framework within the information frame of international law principles. The Caucasus, which is a region frequently mentioned in international law and located at the intersection of Europe and Asia, is a region that has hosted various nations and states throughout history. Throughout history, Turks, Armenians, Russians are the leading nations that lived and settled in the area.

Both Armenians and Azeris are living in Nagorno-Karabakh, which is the subject of the article. Over the years, the Azeri population in the region has decreased, and the number of Armenian people has increased. The activity in the area has existed in the form of an ethnic conflict since the 1800s. It has turned into an Azerbaijan-Armenia war over the years. The Armenian population, which was settled in the region day by day, started to claim self-determination after gaining the ethnic majority and brought about the establishment of the Nagorno-Karabakh Republic due to the declaration of independence in the region. The outbreak of a war that would last for years for this area, which has small, mountainous, and forested in the scope of the geographical features, will be meaningful when it is examined in terms of its significance on the way to become the ruler of the Caucasus.

Ethnic conflicts in the region turned into military conflicts. Thus, thousands of people were left homeless and propertyless, and it became necessary to deal with the cases in the area within the legal framework. As a result of this, the assertion of self-determination right belonging to one of the war parties, Armenia, and the authenticity of the independence claims formed the study's research question. The study was designed to include actual comments to conclude the shares in the region by addressing the current developments. Because controlling the Caucasus is an important goal on the way to rule over the Mediterranean.

When we look at the studies dealing with the relationship between Nagorno-Karabakh and the right to self-determination, it is seen that the studies are not up-to-date and belong to previous years. This study is unique from other studies in the literature in terms of addressing the last point reached in to stop the war in the region, namely the ceasefire, which took place in 2020. Some recent studies in the literature examine the self-determination claim from two different perspectives and their conflict. However, in this study, the claim of the right to self-determination in the region is handled close to conclusion. Because the historical development of the principle of uti possidetis juris, which means protecting the country's borders after independence, and whether it can be adapted to the events in the Nagorno-Karabakh region are discussed in order to resolve the claims. Moreover, the mention of a dispute decision of the European Court of Human Rights regarding the region in the article also answers the claims of independence for the Nagorno-Karabakh region related to the right of self-determination. In addition, the status quo issue of Nagorno-Karabakh, which is vital in terms of finding an answer to the claims on the region, is also examined under a separate heading in the study.

The study was planned qualitatively in terms of method and found a research-oriented study. It has been explained conceptually what the right of self-determination is, how it emerged and developed in the historical process, and how it took its present form. When evaluated within the framework of Uti possidetis juris principle and territorial integrity, if it is accepted that the right of self-determination in the region was used for Armenians during the establishment of the Armenian State and that the Nagorno-Karabakh Autonomous Region, which is affiliated to Azerbaijan, is predominantly inhabited by Armenians, it cannot be evaluated within the framework of the right of self-determination for Armenians. In addition, ignoring the historical background of the region may cause erroneous interpretations. For this reason, the historical perspective discussed in detail in this study reveals that the influence of Russia and Armenia in the region is powerful. The Chiragov Decision of the European Court of Human Rights (ECHR) regarding the application of the indigenous people affected by the war in the region has proved that Armenia continues its support in the region in every field and plays an active role in the changing status quo of Nagorno-Karabakh.

The study revealed that by following the current developments regarding the self-determination claims in the literature to the war on ethnicity in Nagorno-Karabakh, it is impossible to talk about the right of self-determination in the region by considering international legal knowledge and political developments. In addition, it answered the claim of independence in the region by evaluating it within the framework of the Constitution of the Azerbaijan Soviet Socialist Republic and the Constitution of the Soviet Socialist Republic. In addition, the study will make a contemporary contribution to the literature by examining the fact that Nagorno-Karabakh cannot exist as a state in the international community's eyes with the declaration of

independence within the framework of the ECtHR decision. The study can be a light for researchers, academics, and also for Azerbaijani and Armenian politicians. Although the war in the region has now stopped, signing a ceasefire is not a definitive solution. Because when the current government in Armenia changes, it is not possible to predict the government policies that will replace it in the region, considering that Armenia did not stick to the ceasefires and commitments in the past.

Keywords: Law, Nagorno-Karabakh, Self-Determination, Uti Possidetis Juris, Caucasus, Status-quo

Öz: Kafkasya'nın güney bölgesinde yer alan Dağlık Karabağ, 1917 yılındaki Bolşevik İhtilali'nden bugüne dek siyasi ve askeri çekişmelerin arasında kalmıştır. Bölgede kendi etnik çoğunluğunun bulunduğunu iddia eden Azerbaycan ve Ermenistan arasında çeşitli ateşkesler yapılsa da 20 yıldan fazladır süregelen savaşın konusu olmuş ve bölgeye ilişkin self determinasyon hakkı, uti possidetis juris ve ülkesel bütünlük ilkesi çerçevesinde çeşitli savlar ortaya atılmıştır. Ermenistan, bölgedeki yerlilerin ve Ermenilerin kendi kaderini tayin hakkını savunurken Azerbaycan ise ülkesel bütünlük çerçevesinde Dağlık Karabağ'ın kendisine bağlı özek bölge olduğunu iddia etmektedir. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi tarafından verilen dört karar Azerbaycan lehine olmuş, ayrıca Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) de 2005 yılı başvuru tarihli Dağlık Karabağ bölgesini esas alan bir davasına ilişkin 2015 yılında verdiği kararında, Ermenistan'ın Dağlık Karabağ üzerindeki etkinliğini gerekçeleriyle ortaya koymuştur. İki ülke arasındaki sınırın belirlenmesine ilişkin saldırılara yönelik olarak yıllar boyunca çeşitli ateşkesler imzalanmış ancak imzalanan ateşkesler, çeşitli gerekçelerle taraflarca ihlal edilmiştir. 27 Eylül 2020 tarihi ise Azerbaycan tarafından daha sonraları Vatan Savaşı olarak adlandırılacak ve Karabağ bölgesi ile yakınlarındaki işgal altındaki illeri Ermeni silahlı kuvvetlerden arındırmak için başlayacak 44 günlük savaşın ilanı olmuştur. 10 Kasım 2020 tarihinde savaş, Ermenistan'ın işgal ettiği bölgelerden geri çekilmesini taahhüt etmesi ve Şuşa'dan çıkması ile neticelense de tam bir ateşkesten söz edilememiştir. Azerbaycan, yıllardır süregelen işgal sorununun ortadan kalkması neticesinde bu tarihten beri hem Ermenistan ile ilişkilerin normalleşmesi hem de iki ülke arasındaki sınırın belirlenmesine yönelik hazırlanmış beş maddelik bir barış belgesi sunmuştur. Ancak günümüz itibariyle iki ülke arasında işgal sonrası sürecin yürütülmesi veya sınırların belirlenmesine yönelik imzalanmış bir anlaşmadan veya ateşkesten bahsetmek mümkün değildir. Çalışma, Dağlık Karabağ'ın tarihçesinden başlayarak bölgede hak iddia eden taraf devletlerin iddialarını tarihsel bir bakış açısıyla ele almakta ve bölgeye uluslararası hukukun temel ilkelerinden olan self determinasyon hakkı ve uti possidetis juris ilkesi çerçevesinde bütüncül bir bakış açısı getirerek meselenin günümüze yansımasını hukuki çerçevede incelemektedir.

Anahtar Kelimeler: Hukuk, Dağlık Karabağ, Self Determinasyon, Uti Possidetis Juris, Kafkasya, Statüko

Giriş

Kafkasya'nın güneyi, bulunduğu konum itibariyle tarih boyunca her dönemde Rusya başta olmak üzere çeşitli aktörlerin ilgi odağı olmuş ve bölgesel savaşlara konu olmuştur. Rusya'nın Akdeniz'e ulaşma idealleri ile Ermenilerin Büyük Ermenistan kurma hayalleri, Güney Kafkasya'da çakışmıştır. Dağlık Karabağ bölgesinde sorun, bu ideallerin çakışmasının görünümü olarak tartışmalara açılmış ve tarih boyunca Azerbaycan ve Ermenistan arasında süregelen uyuşmazlık, 1988 yılından sonra görünür bir savaş halini almıştır.

Ermenistan ve Azerbaycan, günümüzdeki toprak bütünlüğü ve ülke sınırlarına Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB)nin 1991 yılında dağılmasının ardından kavuşmuştur. SSCB döneminde Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti (ASSC)ne bağlı olan Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi (DKÖB) ise 1992'de bağımsızlık ilânında bulunmuştur. Uluslararası toplum, de facto varlığını uzun yıllar sürdüren devleti tanımamıştır. Ancak bu süreçte bölgedeki Ermenilerin self determinasyon iddiaları ile Azerbaycan'ın ülkesel bütünlük savları hem askeri hem de diplomatik mücadele içinde olmuştur (Abdullahzade, 2020, s. 1565). 2020 yılının Kasım ayında Ateşkes anlaşması imzalanmış ve Ermenistan, bölgeden çekilmeye başlamışsa da 2022 yılı itibariyle bölge sınırlarında çatışmalar hâlâ meydana gelmektedir. Dolayısıyla Dağlık Karabağ

bölgesi için uzun yıllardır tartışılan self determinasyon hakkı iddiasının hukuk tarihi bağlamında ele alınması gerekliliği hasıl olmuştur.

Çalışma, kapsam olarak Sovyetler Dönemi'nin sonu itibariyle başlayan çatışmalardan başlanarak ele alınacak, öncesinde yaşanan savaşlar ve neticeleri ile uluslararası hukuk bağlamındaki sonuçları incelenmeyecektir. Çalışmanın ilk bölümünde Dağlık Karabağ'ın kısaca tarihçesinden bahsedilecektir. Bu bölümde, SSCB'nin dağılmasının ardından kurulan Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) döneminde günümüzdeki hâlini alan Dağlık Karabağ sorununa ilişkin yapılan Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) müzakereleri ve çözüm önerileri ele alınacak ve Dağlık Karabağ'ın geçmişteki ve günümüzdeki statüsü değerlendirilecektir. Ardından taraf devletler olan Azerbaycan ile Ermenistan'ın iddiaları ele alındıktan sonra self determinasyon hakkının sırasıyla kuramsal çerçevesi ele alınacak, toprak bütünlüğüne ilişkin uti possidetis juris ilkesi incelenecek ve hakkın, Dağlık Karabağ özelinde değerlendirmesi yapılacaktır. İncelemeler yapılırken Birleşmiş Milletler Genel Kurul (BMGK) kararları ile Uluslararası Adalet Divanı (UAD) danışma görüşlerinden yararlanılacaktır.

Dağlık Karabağ Meselesinin Tarihçesi

Rusya'nın sıcak denizlere inme politikası, 18. yy.'dan itibaren ivme kazanmıştır. 1828 yılında Güney Kafkasya bölgesi, bölgedeki iki küresel güç olan Rusya ve İran arasında imzalanan Türkmençay Antlaşması ile başlayan sürecin devamında Rusya'nın egemenliği altına girmiştir (Özyılmaz, 2013, s. 198). Bölgedeki halkın bir yıl içinde başka bölgelere göç etmesinin önünü açan Antlaşma'nın hükümleri, Osmanlı Devleti ve Rusya arasında 1829 yılında imzalanan Edirne Anlaşması ile Osmanlı Devleti tarafından da kabul edilmiştir. Böylece, Güney Kafkasya bölgesindeki Müslüman Türklerin çoğunlukta yer aldığı Dağlık Karabağ'ın bağlı olduğu Azerbaycan'ın demografik, etnik ve dini yapısı değişmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti'nde ve İran'da yaşayan Ermeni halkı, o dönemde Ermenilerin azınlık olduğu Karabağ bölgesine yerleştirilmiştir (Özyılmaz, 2013, s. 198; Paşayeva, Bağirova, Aliyev-Maliki, Mehdiyev, 2013, s. 72). İlerleyen süreçlerde Rusya'nın bölgedeki askeri kontrolü, Rusya ordusundaki Ermeni subaylara bırakılmıştır. Rusya Parlamentosu'na bağlı Kafkasya'daki federe bölgelerde Ermeni kökenli milletvekillerine temsil hakkı tanınmıştır (Yılmaz, 2013, ss. 74-76). Dağlık Karabağ bölgesine göç ederek yerleşen Ermeni nüfus, vergiden muaf tutulmuş, kamuya tahsis edilmiş arazilere sahip olmuştur (Özyılmaz, 2013, s. 198). Böylelikle Rusya'nın göç politikaları çerçevesinde Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ bölgesinde, Rusya'nın siyasi politikalarını destekleyecek Ermeni nüfusun çoğunlukta olduğu yapay bir bölge oluşturulmuştur (Caferov ve Aslanlı, 2016, 242; Deveci Bozkuş, 2016, s. 142).

1917 yılında Rusya'da gerçekleşen Bolşevik İhtilali, Dağlık Karabağ'ın içinde bulunduğu Kafkasya bölgesini siyasi, ekonomik ve toplumsal açılardan etkilemiştir (Yılmaz, 2013, s. 77). 1924 yılı itibariyle hâlen Ermeni nüfusun çoğunlukta bulunduğu Dağlık Karabağ'ın Özerk Bölge olduğu ve SSCB'nin 1936 tarihli Anayasası'nın 24. maddesine göre ASSC'ye bağlı olduğu kabul edilmiştir (Deveci Bozkuş, 2016, s. 143; Özyılmaz, 2013, s. 200). Zira maddeye göre, ASSC, Nahcivan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ile DKÖB'den ibarettir. Bu adımla birlikte Dağlık Karabağ, Asya'da yalnızca Ermenilerden oluşan bir Hristiyan devleti kurma hayali için yürütülen yayılma siyasetinin sembolü olmuştur (Deveci Bozkuş, 2016, s. 144; Özarslan, 2017, s. 15). Zira 1832 tarihli kayıtlarda bölgenin %64,2'sinin Azerbaycan Müslüman Türklerden, %34,8'inin ise Ermenilerden oluştuğu bilgisi yer almakta iken bölgeye yapılan Ermeni göçler neticesinde Ermeniler Anadolu'da kurmak isteyip de kuramadıkları devleti bu bölgede kurmak için mücadele etmeye başlamışlardır (Özarslan, 2017, s. 86).

Azeri tarihçilerin iddialarına göre Ermeniler, Yunanistan'dan Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki Urartular civarına göç edip oradan da Kafkasya'ya dağıldıkları için bölgede göçmen olarak yer almaktadırlar. Dolayısıyla bu tarihçilerin savlarına göre bölgenin asıl yerlileri, Azerbaycan Türkleridir (Mustafayev, 2013, s. 54). Sovyetler Birliği'nin kurucusu Vladimir Lenin ile bir sonraki

başkanı Stalin, bölgedeki etnik tartışmayı sonlandırabilmek açısından bölgeyi iki devlet arasında taksim etmişlerdir. 1923 yılında Rusya'nın Komünist Partisi'nin komiseri olan Stalin, Azerbaycan-Ermenistan sınırı belirlenirken Laçin bölgesini, Karabağ ile Azerbaycan arasındaki toprak bütünlüğünü koruma amaçlı Azerbaycan'a bıraktı -bu durum, 1936 Anayasası ile de netlik kazanmıştır. SSCB'nin 1936 tarihli Anayasası 14. Maddesi e ve f bentleri uyarınca, Birlik içinde yer alan cumhuriyetlerin sınırlarının değişmesi, bu cumhuriyetlerde yeni özerk idari bölgelerin oluşması Birlik onayına bağlıdır (Sovyet Anayasası, 1936). Böylece Karabağ'ın Azerbaycan'a bağlı özerk idari bir bölge olmasının önü açılmıştır (Mustafayev, 2013, s. 57). Ancak Lozan Anlaşması yapılırken Karabağ'ın, Azerbaycan'a bağlı olduğu teyit edilince, Stalin'in bu tutumu, Ermenileri rahatsız etmiş olsa da bu soruna herhangi bir çözüm uzun bir süre bulunamamıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan galip çıkan Sovyet Bloğu, Ermenistan'da ve Azerbaycan'da yaşayan Türkleri, dünyanın çeşitli bölgelerine ve Azerbaycan'ın farklı bölgelerine sürmüş, Ermenileri ise Karabağ bölgesine göç ettirmiştir (Mustafayev, 2013, s. 57). Rusya'nın izlediği göç politikaları, SSCB'nin Stalin iktidarında, 1948 yılına dek Müslüman ve Türk halkı ''halk düşmanı'' şeklinde nitelendirerek başka bölgelere sürme yolu ile; 1947-1953 yılları arasında da Kafkasya'daki kontrolünü güçlendirmek için Ermenileri, Azerbaycan'ın çeşitli bölgelerine ilgili kararnameleri çıkararak gönderme yolu ile gerçekleşmiştir. Zira SSCB, ''halk düşmanı'' nitelemesini, sosyalist Anayasası'nın maddeleri çerçevesinde uygulamış ve hem Birlik savunmasına hem de yurttaşlara ilişkin yasaları ve hukuki düzenlemeleri gerçekleştirip yürürlüğe koymuştur. SSCB 1936 Anayasası 14. ve 15. maddeleri bu durumun göstergesidir. Kararnamelere örnek olarak ise SSCB'nin 1947 yılının Aralık 23 tarihinde çıkarmış olduğu 4083 sayılı karar ve Bakanlar Kurulu'nun çıkardığı Ermenistan SSCB'den kolektif çiftlik sahibi ve diğer Azerbaycanlı nüfusun Azerbaycan SSCB'nin Kür-Aras ovasına göç ettirilmesi hakkında Kararname gösterilebilir (Mustafayev, 2013, s. 56). Stalin, 1953 yılında vefat ettiğinde kayıtlı göçler durdurulmuş fakat kayıt dışı göçler devam etmiştir. 1960'lı yıllar itibariyle bölgede Ermeni nüfusun artması sonucu Ermeniler, Dağlık Karabağ bölgesi üzerinde hak iddia etmeye başlamışlardır. Bölgedeki etnik tartışmaların siyasi sürecine makalenin konusu kapsamında yer almadığı için değinilmeyecektir.

1980'li yıllar itibariyle Osmanlı İmparatorluğu'nun Ermenilere yönelik soykırım yaptığı iddiaları ivme kazanmış ve Dağlık Karabağ Bölgesi'nde 2020 yılına dek devam eden çatışmaları başlatan işaretler olmuştur. BMGK üye devletleri tarafından imzalanan 6 Aralık 1948 tarihli Soykırım Suçunun Önlenmesine ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme'nin maddelerinin Viyana Anlaşmalar Hukuku Sözleşmesi'nin 28. maddesi uyarınca usul yönünden geçmişe dönük olarak uygulanamayacağı aşikâr (Erkiner, 2021, ss. 101-102) iken Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, bölgede Ermeni nüfusun ağırlıkta olduğunu öne sürmüş ve bölgenin kendisine bağlanması için 75000 yazılı beyanda bulunmuştur (Caşın ve Kısacık, 2017, ss. 101-102). Bunun üzerine, önce birleşme ardından da tam bağımsızlık ilânı yapılacağı kabul edilse de SSCB, Birlik için ulusal zedelenme olacağı endişesiyle bu duruma karşı çıkmıştır (Caşın ve Kısacık, 2017, s. 26).

1988 yılında DKÖB, kendi bağımsızlığını ilân ederek ASSC'den ayrıldığını açıklamıştır. Ancak bu açıklama, ASSC Anayasası'na göre hukuken meşru olmayan bir ilân niteliğinden öteye geçememiştir. Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne geçmek için attığı adımlar da SSCB tarafından kabul edilmemiştir (Deveci Bozkuş, 2016, s. 143). Azerbaycan'a bağlı Hocalı Kasabası'na 1992 yılında gerçekleştirilen saldırılar, mevcut durumu kötüleştirmiş ve Ermeniler, saldırılarını Laçin, Kelbecer bölgelerine kadar ilerletmişlerdir. Böylece Dağlık Karabağ bölgesinin tümünü de facto olarak güç kullanma yolu ile Ermenistan'a dahil etmişlerdir. Bu savaş sürerken 1991'de SSCB yıkılmış ve Sovyet Cumhuriyetler bir araya gelerek Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT)'nu oluşturmuşlardır (Caşın ve Kısacık, 2017, ss. 27-30).

8 Aralık 1991 tarihinde, BDT'nin oluşturulması ile Minsk Anlaşması imzalanmış, böylece üye devletlerin ülkesel bütünlükleri ve mevcut sınırlarının dokunulmazlığı güvence altına alınmıştır. Söz konusu maddelerin yer aldığı Almatı Deklarasyonu, Dağlık Karabağ bölgesine ilişkin herhangi bir ifade içermese de taraf olan her devlet, birbirinin toprak bütünlüğü ile ulusal

sınırlarını koruyup kabul edeceğini rızaen taahhüt etmiştir (Alma-Ata Protokolü, 1991; Aslanov, 2009, s. 41). Deklarasyon hem Ermenistan hem de Azerbaycan tarafından imzalanmış olmasına rağmen iki ülke arasındaki çatışmalar sona ermemiş, aksine yukarı yönde ivme kazanmıştır (Özyılmaz, 2013, ss. 200-201). Ermenistan'ın, Azerbaycan'ın Dağlık Karabağ civarında yer alan topraklarının %20'sini işgali neticesinde ise savaş hâlini almıştır (Yılmaz, 2013, s. 78; Aras-Dedeyev ve ark., 2008, s. 12). Bu süreçte bazı uluslararası kurum ve kuruluşlar arabuluculuk görevi üstlenmiştir. Bunlardan en çok ön plana çıkan ve süreç içinde ele alınması gereken Birleşmiş Milletler (BM) tarafından yapılan AGİT girişimleri olmuştur.

AGİT Görüşmeleri

BM, Dağlık Karabağ sorununu çözmek için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. BM Güvenlik Konseyi tarafından 1993 yılında verilen 853 sayılı kararda, Karabağ'ın Azerbaycan toprağı olduğu belirtilmiş ve Ermenistan'a, Azerbaycan topraklarını terk etmeleri yönünde ikazda bulunulmuştur (Özyılmaz, 2013, s. 202). BM çerçevesinde sorunun çözümüne yönelik olarak arabuluculuk yapmak üzere 1992 yılında AGİT Minsk Grubu kurulmuş ancak bu grup tarafından yapılan ateşkes girişimleri sonuçsuz kalmıştır (Yılmaz, 2013, s. 80).

Minsk Grubu'nun eş başkanlığını Fransa, Rusya ve ABD üstlenmiştir. Ancak Minsk Grubu'nun önerileri Ermenistan'ın saldırılarını durdurmamış ve Ermenistan, 1994 yılından itibaren Azerbaycan'a ait 7 bölgeyi işgal etmiştir (Caferov ve Aslanlı, 2016, s. 245; Tunçer Kılavuz, 2017, s. 55). İlerleyen yıllarda Minsk Grubu, adım adım yöntemi ile paket yaklaşımlı çözüm önerileri sayesinde "*ortak devlet*" önerileri geliştirmiş olsa da bu tavsiye görüşleri de çözümsüz kalmıştır (Yüksel ve Yüce, 2022, ss. 1035-1037). Adım adım yöntemiyle geliştirilen öneri, Ermenistan'ın öncelikle Azerbaycan topraklarında işgal ettiği bölgelerden Dağlık Karabağ'ın dışında kalan kısımdan çekilmesi ile bu bölgelere BM tarafından barış sağlayacak güçlerin yerleştirilmesi ile başlayan bir süreçtir. Bu öneriye göre, Karabağ ile Ermenistan ve Dağlık Karabağ arasındaki Laçin bölgesindeki koridorun statüsü, bölgedeki barış ve güvenin tamamen tesis edilmesinin ardından tartışmaya açılacak ve uzlaşma sağlanacaktı (Tunçer Kılavuz, 2017, s. 56). 1997 yılında öngörülen paket yaklaşımlı çözüm önerileri ise konuya ilişkin tüm uyuşmazlıkların, Dağlık Karabağ'ın statüsünün belirlenmesiyle aynı anda çözülmesini içermişti. Söz konusu çözüm önerileri, iki devletin de toprak bütünlüğünü korumak, sınırlarının güvenliğini sağlamak ve Azerbaycan toprakları içinde yer alan Dağlık Karabağ bölgesinde barış için bir koridor oluşturmayı ve bölgenin kendi bayrağı, anayasası olacak şekilde statüsünün belirlenmesini önermiştir. Fakat Ermenistan tarafından reddedilmişti (Abilov, 2018, s. 147; Tunçer Kılavuz, 2017, s. 56).

Ortak devlet önerisi ise 1998 yılında söz konusu olmuş ancak Azerbaycan tarafından kabul edilmemiştir. Öneri, yalnızca Karabağ için değil, Gürcistan ile Moldova için de üçlü bir öneri sunacak şekilde yapılmıştır. Karabağ için, Azerbaycan ile konfederasyon şeklinde bir ortak devlet oluşturulacağı ve Karabağ'ın egemen devletin tüm unsurlarına sahip bir ülke olarak Azerbaycan ile ortak tek bir devlet çerçevesinde statüsünün belirlenmesini içermiştir (Tunçer Kılavuz, 2017, s. 58). Karabağ, öneriye göre, dış temsilciğe sahip olacaktır. Ancak Azerbaycan kendi egemenliği ile toprak bütünlüğüne aykırılık teşkil etmesi sebebiyle öneriyi reddetmişti (Abilov, 2018, s. 150).

2005-2007 yılları arasında yapılan öneriler ise, iki devlet arasında yapılacak muhtemel bir anlaşmanın temel prensiplerini içermiştir: taraf devletlerin güç kullanımını durdurması, Ermenistan'ın işgal ettiği topraklardan çekilmesi ve Azerbaycan'ın, Dağlık Karabağ'ın bugünkü fiili statüsünü tanıması ile bölgede geçici statü oluşturulması, yerlerinden uzaklaşan Azerbaycanlı Türk halkın geri dönmesi ve ardından yapılacak oylama ile bölgenin statüsünün kalıcı olarak belirlenmesi. Fakat taraf devletler, kendi çıkarlarına tamamıyla uymayan bu önerileri de reddetmişlerdir (Tunçer Kılavuz, 2017, ss. 60-61). Dolayısıyla AGİT çerçevesinde oluşturulan Minsk Grubu'nun çözüm müzakereleri de bölgedeki çatışmaları sona erdirememiştir. 27 Eylül 2020 tarihinde yeniden hızla ivme kazanan savaş, 10 Kasım 2020 tarihinde Ermenistan'ın işgal altındaki üç vilayeti terk edeceğini taahhüt ettiği 9 maddeden oluşan ve Azerbaycan'ın zaferi olarak

adlandırılan ateşkesin imzalanmasıyla sona ermiştir (Statement by the President of the Republic of Azerbaijan, Prime Minister of the Republic of Armenia and President of the Russian Federation, 2020; Acer-Aslanlı ve ark., 2020, s. 29).

Dağlık Karabağ'ın Statüsüne Tarihsel Bir Bakış

Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi, SSCB döneminde ASSC'nin topraklarında yer almıştır. 2 Eylül 1991 tarihinde bölgenin içindeki Ermeni nüfus, konjonktürel çatışmaları fırsat bilerek Dağlık Karabağ Cumhuriyeti (DKC) adıyla bağımsızlık ilanında bulunmuştur. Ancak Azerbaycan, bu ilanın hukuka aykırı olduğunu belirtip bölgenin özerk statüsünü kaldırmıştır. 1992 yıllarından itibaren ise DKÖB, Ermenistan tarafından işgal edilmiştir (Paşayeva-Bağirova ve ark., 2013, s. 77). ASSC'nin 1936 tarihli Anayasası'nda DKÖB'nin, ASSC'ye bağlı bölgenin bir parçası olduğu belirtilerek ASSC'nin bölge üzerinde denetleme yetkisine sahip olduğu bilgisi yer almıştır. Böylece DKÖB'ün ASSC'nin kanunlarına ve Anayasası'na aykırı kararlarının veto edileceği ifade edilirken bütçe, savunma gibi konularda da denetlenebilmesinin ya da yürütme kararlarının feshedilebilmesinin önü açılmıştır (Paşayeva-Bağirova ve ark., 2013, s. 85). 1978 tarihli ASSC Anayasası ise, DKÖB'e yasama, yürütme ve yargı yetkisi konusunda özerk yapılar oluşturma hakkı tanımış ancak yerel mahkemeler Azerbaycan SSC Yargıtayı'nın kontrolü altında olmuştur. Dolayısıyla özerk olduğu son yıllarda, oldukça geniş hak ve yetkilere sahip olmuştur (Paşayeva-Bağirova ve ark., 2013, s. 99). Fakat SSCB'nin 1991 yılında dağılmasının ardından Ermenistan'ın desteğiyle yapılan referandumla, Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi'ndeki topraklar üzerinde "*Artsak Ermeni Cumhuriyeti*''nin varlığı ilan edilmiş olsa da bu ilan uluslararası toplum tarafından tanınmamıştır. Savaş 2020 yılına dek devam etmiştir. 10 Kasım 2020 tarihinde imzalanan ateşkes ile, uluslararası camia tarafından tanınmamış olan Artsak Ermeni Cumhuriyeti varlığını fiilen sonlandırmıştır. Dağlık Karabağ bölgesini çevreleyen reyonlardan Ermeni güçleri geri çekilmiştir. Bölgenin Azerbaycan'a tamamen ne zaman, hangi koşullarla tam manasıyla geri verileceği belirsiz olsa da Dağlık Karabağ'in nihai statüsü, "*self determinasyon*" başlığı altında incelenecektir.

Taraf Devletlerin İddiaları

Azerbaycan, tarihsel süreci göz önünde bulundurarak Dağlık Karabağ bölgesinin hem iç hukuk hem de uluslararası hukuk açısından kendisine ait bölge olduğunu iddia etmektedir (Çeltekligil, 2012, s. 30). İç hukuka göre Azerbaycan SSC'nin ve SSCB'nin dağılmasının ardından devletin siyasi yapısının geçirdiği dönüşüm ve Azerbaycan Cumhuriyeti olarak toprak bütünlüğü ile sınırlarını koruduğunu iddia ederken uluslararası hukukun "uti possidetis *juris ilkes*i" çerçevesinde Dağlık Karabağ bölgesinin, Azerbaycan'a ait olduğunu savunmaktadır (Krüger, 2020, ss. 41-42). İlke, muhtevası gereğince devletin sömürge dönemindeki sınırlarının korunması anlamına gelse de ülkesel bütünlük çerçevesinde Dağlık Karabağ için ileri sürülmektedir. Zira bağımsızlığını elde eden milletin, mevcut toprak üzerindeki ülkesel hakkını muhafaza ederek sürdürmesi söz konusu olmuştur (Shaw, 2017, s. 404). İlkeye ve bu çerçevedeki değerlendirmeye ilişkin ayrıntılı bilgi ayrı bir başlıkta incelenecektir. Azerbaycan, ayrıca, Ermenistan'ın, bölgedeki bazı reyonları işgal ettiğini ve bölgedeki ayrılıkçı fikirleri ve eylemleri desteklediğini iddia etmekte ve bu hususta da dayanak olarak BM Güvenlik Konseyi tarafından 1993 yılında verilmiş olan ve bölgedeki eylemleri işgal olarak niteleyen 822, 853, 874 ve 884 sayılı dört kararı referans göstermektedir (Caşın ve Kısacık, 2017, s. 95).

30 Nisan 1993 tarihli 822 sayılı BM Güvenlik Konseyi Kararı, Ermenistan'ın Azerbaycan'a bağlı Kelbecer'i işgaline ilişkin uyarı yapmakta, bölgeye insani yardımın gönderilmesi ve sivillerin uzaklaştırılması hususundaki endişeleri ele almaktadır. Toprak bütünlüğü, egemenlik, kuvvet kullanımı yasağı ile uluslararası sınırların dokunulmazlığını ise hatırlatmaktadır. Ermenistan'a, Kelbecer'den ayrılması yönünde ikâz yapan Karar, taraf devletlerin müzakere sürecini ivedilikle başlatması için AGİT Minsk Grubu'na atıf yapmaktadır (BM Güvenlik Konseyi Kararı 822, 1993). Dolayısıyla BMGK'nın, Dağlık-Karabağ bölgesinin, Azerbaycan'a ait olduğunu doğruladığı açıktır. 29 Temmuz 1993 tarihli 853 sayılı Karar ise 822

sayılı Karardaki talep ve arzularını yenilemekte ve bu defa Ermenistan tarafından ele geçirilen Ağdam şehrinden işgalcilerin uzaklaşmasını buyurmaktadır. Ayrıca Minsk Grubu'nu, bu süreçteki katkıları için takdir ederken müzakere süreci için de yeniden arabulucuk yapmaya çağırmaktadır (BM Güvenlik Konseyi Kararı 853, 1993). 14 Ekim 1993 tarihinde alınan 874 sayılı Karar ise, önceki iki karardaki çağrıları tekrar ederek Dağlık Karabağ'ın Azerbaycan'a bağlı olduğunu teyit etmekte ve Rusya Federasyonu Hükümeti'ni Minsk Grubu'nun desteğiyle bölgedeki toprak bütünlüğü, egemenlik ve uluslararası sınırların korunması için ateşkese davet etmektedir (BM Güvenlik Konseyi Kararı 874, 1993). 884 sayılı Karar ise 1993 yılının Kasım ayının 12'sinde kabul edilmiştir. Bölgedeki Zengilan ile Horadiz şehirlerini işgal eden Ermeni kuvvetlerin, bölgeden geri çekilmesini vurgulanırken önceki kararlardaki beyanlara ivedilikle uyulmasının altı çizilmiştir (BM Güvenlik Konseyi Kararı 884, 1993). Ancak BM Güvenlik Konseyi kararlarına rağmen bölgedeki ateşkesin sağlanamadığını ve Ermeni güçler saldırılarına devam ettiğini söylemek mümkündür (Yüksel ve Yüce, 2022, s. 1032).

Bölgedeki diğer bir taraf devlet olan Ermenistan, 2 Eylül 1991 tarihinde Dağlık Karabağ'ın referandum yolu ile bağımsızlığını ilan ettiğini ve hukuki açıdan ayrılma ile bu ilanın meşru olduğunu iddia etmektedir (Krüger, 2020, s. 24). Ermenistan'a göre bölgede DKC'nin 28 yıllık fiili yönetimi mevcuttur. Zira 1991 yılında Azerbaycan ve Ermenistan'ın bağımsızlık kazanmasının ardından Dağlık Karabağ bölgesinde yaşayan halkın çoğunluğunu oluşturan Ermenilerin "*self determinasyon hakkı"* (kendi kaderini tayin hakkı) çerçevesinde bağımsızlık ilanı yaptığını savunmaktadır (Yılmaz, 2013, s. 78).

Dağlık Karabağ'da yaşananların self determinasyon hakkı çerçevesinde değerlendirilebilmesi için, öncelikle hakkın tarihsel çerçevede tanımı ve gelişimine göz atmak gerekmektedir. Ancak self determinasyon hakkı, toprak bütünlüğü ilkesi ile yakın ilişki içerisindedir. Bu çerçevede uti possidetis juris ilkesiyle olan bağı, söz konusu hakkın kullanımı açısından negatif sonuçlar doğurabilmektedir (Koçak, 2019, s. 9). Bu sebeple, öncelikle uti possidetis juris ilkesi incelenecek, ardından self determinasyon hakkının kuramsal gelişimi ele alınacak ve bu bağlamda Dağlık Karabağ üzerine değerlendirme yapılacaktır.

Uti Possidetis Juris İlkesi

Uluslararası düzende korunması amaçlanan ilkelerden birisi, istikrardır. Bu amacın, uluslararası hukukun içtihadi özelliğine yansıması ülkesel bütünlük ilkesi şeklinde olmuştur. Ülkesel bütünlük ilkesi başta BM Kurucu Anlaşması 2. maddesi 4. fıkrası[1] ile korunmaktadır (BM Anlaşması, 1945; Shaw, 2017, s. 371). İlkenin self determinasyon ilkesi ile amaçsal anlamda çatışıyor gibi gözükmesi, uygulamada halihazırda bağımsızlığını kazanmış olan devletlerin içinde olan ve ayrılma hakkı talep eden gruplara destek verilmeyeceği şeklinde yorumlandığından self determinasyon ilkesi ile ilişkili olduğuna işarettir (Shaw, 2017, s. 372). Sömürü ya da vesayet altındaki ülkenin bağımsızlığını kazanmasının ardından self determinasyon ilkesi kullanılmakla tüketilmiş olduğu için ülkesel bütünlük ilkesi ile eşgüdümlü olduğu söylenebilir. Zira kendi kaderini tayin hakkı, sınırları genişletmek ya da daha geniş isteklerde bulunmak amacıyla kullanılamaz (Shaw, 2017, s. 373).

Devletlerin sınırları, yeni sınır belirleme şeklinde ya da mevcut olan sınırları koruma şeklinde belirlenmektedir. Savaşın bitiminin ardından barış anlaşması yapılması durumunda ise genel yorum, mülkiyet anlamında bir uyuşmazlık bulunan durumların, savaş öncesi mülkiyetin bulunduğu devlete ait olduğu, yani aynı şekilde bırakılacağı şeklindedir (Grotius, 1967, s. 270). İlk olarak Güney Amerika'da, ardından da Afrika'daki devletler arasında uygulaması görülen "*uti possidetis juris*" ilkesi [sömürge hâlinde iken mevcut olan sınırların, ülkenin bağımsızlığı

[1] *4. Teşkilâtın Üyeleri, milletlerarası münasebetlerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne veya siyasi bağımsızlığına karşı, gerekse Birleşmiş Milletlerin amaçları ile telif edilemeyecek herhangi bir surette, tehdide veya kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar.*

durumunda korunması (Shaw, 2017, s. 375)], devletlerin uluslararası hukukta daha önce çeşitli sebeplerle belirlenmiş olan sınırlarını, devletler arasındaki mevcut ve güncel sınır olarak belirlemektedir (Pazarcı, 1989, s. 214; Shaw, 2017, s. 375). İlkenin kapsamı, 1986 tarihinde Mali Cumhuriyeti ile Burkina Faso arasındaki sınır uyuşmazlığına ilişkin "Frontier Dispute (Burkina Faso/Republic of Mali" isimli UAD kararı neticesinde belirlenmiş ve karar uyarınca, devletin sınırının, bağımsızlığını kazandığı andaki sınırları olacağı ifade edilmiştir (Shaw, 2017, s. 377). İlke, ortaya çıkışı itibariyle Afrika'daki statükonun korunmasını amaçlamakta ve bağımsızlık mücadelesi neticesinde halkları ve ülkesel sınırları korumayı hedeflemektedir (Tütüncü, 1992, ss. 94-96; Shaw, 2017, ss. 375-377). UAD, ilkenin uygulamadaki görünümü için "etkinlik" ile "yetki" unsurlarını aramakta ve hukuka uygun eylemlerde etkin yönetimin, hukuka uygun çerçevedeki yetkisini kullanacağını; hukuka aykırı bir eylem mevcut olduğunda ise devletin yetkisiz taraflarca yönetilmesi durumunda hukuki açıdan yetkili olanın hakkının korunacağını ifade etmiştir (Tütüncü, 1992, s. 97).

Uti possidetis juris ilkesi, toprak bütünlüğü ve sınırların güvenliği açısından bir bütün olarak yorumlanmaktadır. İlke, bağımsızlık anında ülkesel hakkın dondurularak korunmasını taahhüt ederken bağımsızlığın öncesindeki mevcut sınırların net olması gerekliliğine de vurgu yapmaktadır. Zira, sınırlar belirsiz ise söz konusu uyuşmazlık, uti possidetis juris doktrini kapsamında değerlendirilemeyecektir (Shaw, 2017, s. 376). Doktrin, SSCB ve Yugoslavya'nın dağılışı sürecinde de tartışılmıştır. Hatta Yugoslavya Tahkim Komisyonu konu ile ilgili çeşitli görüşler bildirmiştir. 2 Numaralı Görüşü, ilgili devletlerin mutabakata vardığı durumlar hariç olmak üzere, self determinasyon hakkının uti possidetis juris ilkesine aykırılık oluşturacak şekilde yorumlanamayacağını ifade etmişken 3 numaralı görüşünde de mevcut eski sınırların uluslararası hukukun koruduğu sınırlar olduğu konusunda kanaatini bildirmiştir. Zira bu koruma, Komisyon'a göre uti possidetis juris doktrininin sonucudur (Shaw, 2017, ss. 376-377).

Dağlık Karabağ hususunda ilkenin görünümü; Azerbaycan SSC, SSCB'nin dağıldığı 1991 tarihine kadar SSCB bünyesi içinde yer aldığı için, dağılmanın ardından oluşan Azerbaycan Cumhuriyeti'nin, Dağlık Karabağ'ın da içinde bulunduğu mevcut sınırları içinde varlığını sürdürmeye devam edeceği şeklindedir. Azerbaycan'ın, 1991'deki değişim sürecinde de Dağlık Karabağ, devletin sınırları içinde bulunmaktadır (Krüger, 2020, s. 37). Dolayısıyla devletin belirli olan mevcut sınırlarının değişmeksizin korunacağını taahhüt eden uti possidetis ilkesi, SSCB'nin dağılmasının ardından oluşan ve içinde Azerbaycan ile Ermenistan'ın da yer aldığı devletlerin, 8 Aralık 1991 tarihinde Bağımsız Devletler Topluluğu'nu (BDT) meydana getirmesi ve kuruluş anlaşması uyarınca tarafların toprak bütünlükleri ile mevcut sınırlarının dokunulmaz olduğunu güvence altına almasını açıklamaktadır (Hüseynov, 2003, s. 389; Armaoğlu, 2017, s. 845). Dolayısıyla Dağlık Karabağ'ın uti possidetis juris ilkesi bağlamında, Azerbaycan'ın SSCB'nin dağılmasından önceki mevcut sınırları içinde yer aldığı ve sonrasında BDT Anlaşması çerçevesinde de bu sınırlar korunduğu için Azerbaycan sınırları içinde devlete bağlı bulunduğunu söylemek mümkündür.

Self Determinasyon Hakkının Kuramsal Çerçevesi

Vladimir Lenin ve Wilson, self determinasyon hakkının gelişimini destekleyen ilk liderler olarak uluslararası sahnede yer almıştır. Lenin 1913 yılında yazmış olduğu kitabında, ulusların kendi kaderini tayin etmesini, bulundukları yabancı ve ulusal kültürlerden siyasal açıdan ayrılma ya da ulusal ancak bağımsız bir devlet kurma yoluyla gerçekleşebileceğini ifade etmiştir (Lenin, 1968, s. 55). Hatta Lenin'e göre heterojen yapıdaki uluslar devleti geriliği sembolize etmektedir (Lenin, 1968, s. 56). Self determinasyon hakkı, diğer bir deyişle kendi kaderini tayin hakkı, 1918 yılındaki Wilson İlkeleri ile de uluslararası sistemin tümünü etkileyecek şekilde ortaya çıkmıştır. Ancak bu hak, Wilson İlkeleri'nde yalnızca içeriği itibarıyla yer almış, "*self determinasyon hakkı"* şeklinde başlıklandırılmamıştır. Dönemin ABD Başkanı Thomas Woodrow Wilson ise bu hakkın, Milletler Cemiyeti'nin Kurucu Sözleşmesi'nde yer alması için çabalamış fakat hakkın bir hukuk prensibi

olarak kabul edilmesi BM Kurucu Anlaşması ile söz konusu olmuştur (Shaw, 2017, ss. 191-192). Türkiye'nin 1945 tarihinde kabul ettiği BM Anlaşması'nın 1. maddesinin 2. fıkrasında "ulusların kendi geleceklerini kendilerinin belirlenmesi" şeklinde, 55. maddesinde "kendi yazgılarını kendilerinin belirlenmesi" şeklinde ve 76. maddesinin b bendinde "vesayet altındaki bölgeler halklarının kendi kendilerini yönetmeleri" şeklinde yer almıştır (Pazarcı, 1989, s. 8; Shaw, 2017, s. 192). Ancak söz konusu ilkenin, uluslararası hukuk çerçevesindeki içeriği, 1960'lı yıllardan itibaren kabul edilen bazı BM Genel Kurul kararları ile şekillenmiştir. 1960 tarihli 1514 sayılı "Sömürge Yönetimi Altındaki Ülkelere ve Halklara Bağımsızlık Verilmesine İlişkin Bildiri'', 1970 tarihli 2625 sayılı "BM Anlaşmasına Uygun olarak Devletler Arasında İşbirliğine ve Dostça İlişkilere İlişkin Uluslararası Hukuk İlkeleri Bildirisi" ve Uluslararası Adalet Divanı tarafından verilen Namibya ve Güney Afrika arasındaki ve Batı Sahra konusundaki danışma kararları sömürü altında bulunan veya kendini yönetemeyen ülkeleri göz önünde bulundurmuş ve self determinasyon hakkının kapsamını belirtmiştir (Pazarcı, 1989, s. 8). BM Genel Kurulu 1514 sayılı kararı ile, kendi kaderini tayin hakkının yalnızca bir halka tanındığını ve belirli bir yerde yaşayan bu halkın bu hakkını kullanarak bağımsızlığını ilan etmesi sonucu hakkın tüketildiği sonucuna varmış, bu neticeyle de bir bölgede yaşayan azınlık nüfusun, bu hakka sahip olmadığını da ifade etmiş olmaktadır (Kılınç, 2008, ss. 965-966; Shaw, 2017, ss. 192-193).

UAD'nın Batı Sahra konusunda verdiği danışma görüşünde, İspanya'nın sömürüsü olan Batı Sahra'nın uluslararası hukuktaki devlet tanımına göre insan topluluğu, belirli ülke ve etkin siyasal yönetim unsurlarını içerdiğini ve self determinasyon hakkının kullanılmasında bir engel bulunmadığını bildirmiştir (UAD Batı Sahra Danışma Görüşü, 1975, para. 49-60; Koçak, 2019, ss. 9-11). Divan, Namibya Danışma Görüşünde ise BM Kurucu Anlaşması'na atıf yaparak kendisini yönetemeyen ülkeler bakımından self determinasyon hakkının mevcut olduğunu ve bu hakkın sömürü altındaki ülkeleri de kapsadığını, vasi devlet olan Güney Afrika'nın Namibya'dan çekilmesi gerektiğini bildirmiştir (UAD Namibya Danışma Görüşü, 1971, para. 131-132; Koçak, 2019, ss. 37-39) BM Genel Kurulu'nun 1966 tarihli bir kararıyla kabul edilen BM Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi ise "*self determinasyon hakkı*"nı güvence altına almıştır (Acer ve Kaya, 2021, s. 320). Sömürgeleştirilmemiş halklar için self determinasyon hakkının kullanımı, ana devletin içerisinde özerklik kurulması şeklinde olabilmektedir. BM Dostça İlişkiler Bildirisi'nin "*halkların eşit haklarına ve kendi geleceğini tayin etmesine ilişkin ilke"* şeklindeki başlığı uyarınca ise devletlerin ırk, dini inanç gibi sebeplerle bölgede yaşayan tüm insanları temsil etmemesi durumunda hükümette temsil edilmeyen grup, self determinasyon hakkını kullanabilmektedir (BM Dostça İlişkiler Bildirisi, 1970). 1990'lı yıllara gelindiğinde self determinasyon hakkının kapsamı, tüm halkları içerecek şekilde genişletilmiştir (Koçak, 2019, ss. 22-24).

Bir devletin içindeki bir grubun ayrılarak yeni bir devlet kurması, self determinasyon çerçevesinde değerlendirilmemektedir. Zira devletin toprak bütünlüğü ilkesi söz konusudur. BM Anlaşması'nın 2. maddesinin 4. fıkrası uyarınca ayrılmanın hukuken geçerli olması, ayrıldığı devletin rızasına bağlı olarak gerçekleşebilmektedir. Bu husus, 2625 sayılı ve 1970 tarihli BM Genel Kurul kararı ile de self determinasyon hakkının, ülke bütünlüğüne aykırı olarak kullanılamayacağı güvence altına alınmıştır. Ayrıca Karar, tüm halkların kendi siyasal yönetim biçimlerini belirleme ve kendi ekonomik ve sosyal sistemini oluşturma hakkının da korunduğunu ifade etmiştir (Kılınç, 2008, s. 968). Ancak 1970 tarihli Dostça İlişkiler Bildirisi, sömürü devletleri, sömürgeci devletlerin parçası olarak kabul etmemektedir. Toprak bütünlüğü ilkesi bağlamında, devletin içerisinde yaşayan ve herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmayan grupların kendi kaderini tayin hakkını kullanması söz konusu olamayacaktır (BM Dostça İlişkiler Bildirisi, 1970; Pazarcı, 1989, s. 10).

Self determinasyonun, uluslararası düzende bir ilke olarak ortaya çıkışı, uluslararası hukuk sahası içinde olmamış, özgürlüğü simgeleyen bir ilke şeklinde siyaseten gerçekleşmiştir. Zira bu husus, Milletler Cemiyeti'nin İsveç ve Finlandiya arasındaki Aaland Adalarını konu edinen

uyuşmazlık neticesinde kurulan Uluslararası Komisyon kararında açıklanmıştır (Milletler Cemiyeti Aaland Komisyonu, 1920). Kararın "*self determinasyon hakkının prensipleri ve insan hakları*" alt başlığına göre, Milletler Cemiyeti'nin kurucu anlaşmasında yer vermediği self determinasyon, bir uluslararası hukuk ilkesi değil, kapsamı belirsiz olan bir adalet ilkesidir. Ancak devlet içinde yer alan azınlığın ayrılması, söz konusu devletin azınlığa karşı yeterli koşulları sağlayamaması durumunda mümkün olabilecektir. Aksi takdirde, din, millet, dil gibi ayırıcı unsurların farklılık teşkil ettiği azınlık grupların kendi arzu ve isteklerine göre bulundukları devletten ayrılma fikirleri, devlet içindeki kamu düzenini bozup anarşi fikrini aşılayabileceği için ülkesel bütünlük ve siyasi birlik açısından desteklenmemelidir (Aaland Komisyonu, 1920, s. 5; Koçak, 2018, ss. 95-96). Birleşmiş Milletler, İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminin ardından yeni bir dünya düzeni öngörmüş ve kurucu anlaşmasında halkların egemenliğini ve bireysel hakları koruyarak insan haklarını desteklemeyi taahhüt etmişti. Böylece self determinasyon hakkı da BM Kurucu Anlaşması'nın 1.[2] ve 55.[3] maddesinde yer edinmişti. Ancak hakkın, bağlayıcı bir uluslararası hukuk ilkesi şeklindeki kabulü, yukarıda sayılan BMGK kararlarıyla söz konusu olmuş ve kapsamı ise bu kararlarla egemenlerin eşitliği şeklinde sınırlandırılmıştır. Dünyanın çeşitli bölgelerine yayılmış olan sömürgeci sistemin ilga edilmesi, söz konusu BMGK Kararları ile uti possidetis juris ilkesi ile birleşerek gerçekleşmiştir (Koçak, 2018, ss. 97-99). Böylece self determinasyon bir hak olarak uluslararası hukuka dahil olmuştur. Ancak bu hak, tek boyutta bağımsızlık ilânı olarak nitelendirilemeyeceği gibi doktrinde içsel ve dışsal olarak ikiye ayrılmaktadır.

İçsel self determinasyon, ülkede yaşayan halkın tamamının kullandığı, halkın ülkenin siyasal yönetimine etkin olarak katılabildiği ve temsiliyet konusunda söz sahibi olabildiği haktır. Belirli periyotlarla yapılan seçimler de bu hususta değerlendirilmektedir (Kılınç, 2008, s. 955). Amacı, devletin içinde yaşayan ve farklı özelliklere sahip olan insanları bir bütün olarak korumak ve halkın tamamının hak ve özgürlüklerini güvence altına almaktır. Halkın içinde yaşadığı devletin yönetim biçimine doğrudan katılabilmesinin yanı sıra, devletin içinde yaşayan ve azınlık ya da çoğunluğu oluşturan tüm grupların kendi kimlikleri çerçevesinde devlet tarafından dil, din, kültür gibi farklılıklarını serbestçe yaşayabilme özgürlüğünün tanınmasıdır (Ayhan, 2017, ss. 153-154; Shaw, 2017, s. 159). Böylece azınlık grup, mensubu bulunduğu devletin içinde otonomiye sahip olmakla beraber kesin bir egemenlikten de söz edilememektedir. Aslında bu husus dışsal self determinasyon hakkının oluşması için bir öncül görevi üstlenebilmektedir (Koçak, 2018, s. 110).

Dışsal self determinasyon hakkı, ülkesel bütünlüğe aykırılık teşkil etmeyecek biçimde sömürü olan devlet için doğrudan kullanılan ancak diğer devletler için bir referandum şartı ile

[2] *MADDE 1*

Birleşmiş Milletlerin amaçları şunlardır:

1. Milletlerarası barış ve güvenliği muhafaza etmek ve bu maksatla: Barışın uğrayacağı tahditleri önlemek ve uzaklaştırmak ve her türlü saldırma fiilini veya barışın başka suretle bozulması halini ortadan kaldırmak üzere, müessir müşterek tedbirleri almak; barışın bozulmasını intaç edebilecek milletlerarası mahiyette uyuşmazlıkların veya durumların düzeltilmesini veya çözülmesini, adalet ve devletlerarası hukuku prensiplerine uygun olarak barış yollarıyla gerçekleştirmek.

[3] *MADDE 55*

Milletler arasında hak eşitliği prensip ine ve her milletin kendi mukadderatını kendisinin tâyin etmesi hakkına saygı gösterilmesine dayanan barış ve dostluk münasebetlerini sağlamak için lüzumlu istikrar ve refah şartlarını yaratmak üzere, Birleşmiş Milletler:

a) Hayat seviyelerinin yükselmesini, tam çalıştırmayı ve ekonomik ve sosyal alanda ilerleme ve gelişme şartlarını;

b) Ekonomik, sosyal alanlarla sağlık alanındaki milletlerarası dâvaların ve bunlara bağlı başka dâvaların çözülmesini; fikrî kültürle eğitim alanında milletlerarası iş birliğini,

c) Irk, cins, dil veya din farkı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve ana hürriyetlerine bütün dünyada bilfiil saygı gösterilmesini, kolaylaştıracaktır.

kullanılan ve bir halkın tabi bulunduğu otoriteden ayrılarak kendi egemen devletini kurması, başka bir devlet ile birleşmesi ya da devletin içinde kendi özerkliğini kazanması yani otonomi oluşturması şeklinde gerçekleşmektedir (Ayhan, 2017, ss. 117-119). Sömürü ya da işgal altında bulunan halkların kullanabildiği hak olarak süregelen dışsal self determinasyon, işgal ya da sömürge öncesi mevcut olduğu kabul edilen egemenlik hakkının söz konusu olması ile kullanılmaktadır.

Self determinasyon hakkı çerçevesinde kullanılacak olan ayrılma hakkı ise ülkesel bütünlüğe aykırılık teşkil edeceğinden dışsal self determinasyon kapsamına girmemektedir (Kılınç, 2008, s. 958). Ayrılmanın, ülkesel bütünlüğe aykırı olmamasına ilişkin 3070 sayılı BM Genel Kurul kararı bulunmaktadır. Fakat BM, Kosova konusunda ayrılmayı self determinasyon hakkı kapsamında değerlendirmekten titizlikle kaçınarak bağımsızlık bildirgesinin ilanının hukuki sonuçları yerine fiili sonuçlarına ilişkin değerlendirme yapmış ve bu ilanın hukuki gerekçelerden bağımsız olarak uluslararası hukuku ihlal etmediğini ifade etmiştir (Bayıllıoğlu, 2011, s. 305). BM, Endonezya ve Doğu Timor arasındaki uyuşmazlıkta ise Doğu Timor'un ayrılmasını hakkın kapsamında yorumlamıştır. Bu hususta çelişkiler barındığını söylemek mümkündür (Ayhan, 2017, s. 134).

Dağlık Karabağ Meselesi Özelinde Tarihsel Bağlamda Self Determinasyon Hakkının İleri Sürülmesi

Güney Kafkasya'da Azerbaycan sınırları içinde yer alan Dağlık Karabağ'ın, 1980'li yıllardan beri hem Azerbaycan'dan ayrılarak bölgede yeni bir devlet kurma şeklinde hem de Ermenistan sınırları içine dahil olma şeklinde self determinasyon hakkını kullandığı hususu tartışmalara konu olmuştur. Söz konusu durumda içsel self determinasyon hakkından söz edilememektedir. Zira ayrılarak bir başka devletin sınırlarına dahil olma arzusu ve iradesi mevcuttur. Dışsal self determinasyon hakkının var olup olmadığı hususu incelenmelidir. Zira BM'nin 1514 sayılı kararı göz önünde bulundurulduğunda, self determinasyon hakkının halklara ait olduğu ancak bir kez kullanılmakla tüketildiği neticesiyle SSCB'nin halkı, bir bütün olarak yorumlanmaktadır. Böylece dağılmasının ardından kurulan Azerbaycan Cumhuriyeti'nde yaşayan nüfus, uluslararası hukuka göre devleti meydana getiren halk unsurunu yani insan topluluğu unsurunu karşılamıştır. Dağlık Karabağ bölgesinde yaşayan çoğunluk Ermeni nüfus ile azınlık Azeri nüfus bütünüyle Azerbaycan Cumhuriyeti'nin halkı niteliğini karşılamaktadır (Krüger, 2020, s. 55). Bu hususa ek olarak 2625 sayılı BM kararı göz önünde bulundurulduğunda, hakkın toprak bütünlüğüne aykırı olması durumunda kullanılamayacağı için hem Ermenistan hem de Azerbaycan'ın imzaladığı Almatı Bildirisi'ndeki mevcut sınırların korunacağına ilişkin maddelerin varlığı da Dağlık Karabağ bölgesinde bağımsızlık ilan edip yeni bir devlet kurma şeklinde self determinasyon hakkının kullanılamayacağını açıkça belirtmektedir (Akçay, 2020).

DKC, 2 Eylül 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiş olsa da *de facto* olarak 29 yıl varlığını sürdürmüş ancak hiçbir devlet tarafından tanınmamış ve uluslararası hukuk nezdinde varlığı söz konusu olmamıştır. Dışsal self determinasyon hakkının kullanımı ile bağımsızlığını ilân eden devletin, uluslararası hukukta devlet olmanın şartlarını oluşturması gereklidir. 1933 tarihli Montevideo Sözleşmesi'nin 1. maddesi uyarınca bir devlet, dört unsurun bir araya gelmesiyle oluşmaktadır: ülke, insan topluluğu, etkin siyasal yönetim, diğer devletlerle ilişki kurabilme kapasitesi (Montevideo Convention, 1933; Ayhan, 2017, s. 257). Dağlık Karabağ özelinde bu unsurlar değerlendirildiğinde, Bölge, belirli bir toprak parçasını sınır belirlemesi açısından ülke unsurunu karşılasa da halk olan insan topluluğu unsurunu karşılamamaktadır. Zira bölgede yaşayan nüfus, Dağlık Karabağ'ın özerk halkı değil, Azerbaycan'ın kendi halkının bir parçasıdır. Hükümet unsuru değerlendirildiğinde, Dağlık Karabağ'ın parlamento ve hükümeti bulunmasına rağmen özerk bölge niteliğini ihtiva ettiğinden bütünüyle bir hükümet unsurunu karşıladığını söylemek mümkün değildir. Uluslararası ilişkilere hâkim olabilme unsuru ise tanınma hususundan ayrı değerlendirilmemektedir. Zira uluslararası toplum tarafından tanınmamış olan bir devlet,

uluslararası toplumla ilişki kuramayacaktır. Ancak tanınma, uluslararası hukuka göre bir devletin asli unsurlarından değildir (Kılıçoğlu, 2012, ss. 160-161). İçsel self determinasyon açısından değerlendirme yapılmamaktadır ancak kısaca ele almak gerekirse de belirtilmelidir ki Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi hem SSCB hem de ASSC Anayasası'nda güvenceye alınmıştı. Hem SSCB'nin Milletler Sovyeti'nde hem de ASSC Sovyetleriyle birlikte temsiliyetleri söz konusu olmakta ve ekonomik açıdan da Azerbaycan'ın en gelişmiş ve refah seviyesi yüksek reyonlarından birisi olarak yer almaktadır. Dağlık Karabağ'da yaşayan Ermeni nüfus, Azerbaycan'ın sınırlarında yaşayan azınlık etnik nüfustan birisi olduğu için self determinasyon hakkı çerçevesinde bölgede yeni bir devlet oluşturma ya da ayrılma şeklinde kaderini tayin hakkına başvurması mümkün değildir (Kılıçoğlu, 2012, ss. 176-183).

Doktrinde self determinasyon hakkının, ülkesel bütünlük ilkesine ve kuvvet kullanma yasağına aykırılık teşkil etmeyecek şekilde sömürge altındaki halk ya da devletin kullanabileceği ancak içeriğinin halen tartışmalara konu olabildiği açıkça görülmektedir (Kalaycı, 2008, s.169). Buradaki sömürge altında olma yalnızca fiilen sömürü ülke ya da halk olmak şeklinde değil, etnik özellikleri ya da kutsal inançları sebebiyle azınlıkta bulundukları ülkeden insan hakları ihlalleri ya da ırkçı yönetim politikaları sebebiyle bağımsızlık ilanında bulunma durumunu da karşılamaktadır. Nitekim bu durumlarda referandum yolu ile de self determinasyon hakkının kullanılabileceği doktrinde ifade edilmektedir (Ali, 2013, ss. 49-52; Taşdemir ve Özer, 2015, ss. 54-55; Koçak, 2018, s.115). 1995 ve 2014 yıllarında sırasıyla Kanada'nın Quebec ve Birleşik Krallık'taki İskoçya bölgelerinde referandum kararı alınmıştır. Kuzey Irak'ta bazı bölgelerde ve İspanya'ya bağlı Katalonya'da da 2017 yılında hukuka aykırı olarak nitelendirilen referandum kararları alınmıştır (Acer ve Kaya, 2020, ss. 126-127). Ancak self determinasyon hakkının bağımsızlığını ilan etmiş olan devletlerin, hakkını tükettikleri için, içindeki azınlık grupların referandum yolu ile tek taraflı olarak ayrılarak yeniden self determinasyon hakkını kullanılması BM Kurucu Anlaşması, devamında verilen Genel Kurul Kararları ve çeşitli yargı kararlarıyla desteklenmemiştir. Hatta 1995 yılında Kanada'daki referandumun ardından 1998 yılında Kanada Yüksek Mahkemesi kararında, self determinasyon hakkının ülkesel bütünlükle uyumlu olarak kullanılabileceğini ve tek taraflı olarak kullanılacak olan ayrılma hakkının sadece çok sınırlı ve belirli durumlarda ileri sürülebileceğinin altını çizmiştir (Shaw, 2017, ss. 371-372). Dolayısıyla doktrin ve yargı kararıyla da mevcudiyeti ve önemi sabitlenen self determinasyon hakkının sömürge hâli hariç ileri sürülebileceği durumların önemli derecede mütevadi zulmün bulunduğu halk veya devletler olduğu belirtilmelidir ki hakkın kullanımı neticesinde bağımsız ilânı hukuka uygun niteliği haiz olsun (Shaw, 2017, s. 372). Zira self determinasyon hakkının bu gerekçelerle 1939 yılında Türkiye'de Hatay'da, 2008 yılında Sırbistan'da Kosova'da, 2014 yılında Ukrayna'da Kırım'da, 2022 yılında Donbass'ta iddia edildiği görülmektedir. 2020 yılında ise Azerbaycan'da Dağlık Karabağ'da talep edilmiştir.

AİHM'in 2005 yılındaki Chiragov davasında vermiş olduğu Karar, self determinasyon hakkının kullanılması konusunda bölgedeki hak iddialarını aydınlatmıştır (AİHM Chiragov ve Diğerleri v. Ermenistan, 2015). Dağlık Karabağ'da süregelen savaş sebebiyle Azerbaycan'ın Laçin şehrindeki evlerini terk etmek zorunda kalan başvurucular, AİHM'e giderek zararlarının giderilmesini talep etmişlerdir. AİHM esas hakkında karar vermeden önce, davalı taraf olan Ermenistan'a ilişkin olarak Dağlık Karabağ bölgesi üstünde siyasi, askeri ve ekonomik açılardan etkin kontrolü olduğunu ve bölgenin bağımsız bir otoriteye sahip olmadığını ifade etmiştir (AİHM, 2015). Buna göre kararın "*ilk itirazlar"* başlığı altında yer alan "*Ermenistan'ın yetki alanı"* alt başlıklı değerlendirmesinde, 150.000 kişiden daha az Ermeni nüfusa sahip olan Dağlık Karabağ'ın Ermenistan Devleti'nin askeri desteği mevcut olmadan hem DKÖB bölgesine hem de 1992 yılında nüfus sayısı yedi milyona yaklaşmış bulunan Azerbaycan'a karşı savaşabileceği mümkün olmadığı ifade edilmiştir (AİHM, 2015, para. 174). Ermenistan'ın bölgedeki askeri desteğine ilişkin bu değerlendirmeler ise bölgedeki mülkiyet ihlali iddialarının Ermenistan destekli olduğu ve

Azerbaycan'ın, Dağlık Karabağ'daki etnik azınlık grubununun hak talebi olmadığı şeklinde yorumlanmıştır (Akçay, 2020, s. 123).

AİHM, Chiragov v. Others. davasına esas olan olayı tarihsel çerçevesi ve yargılamadan önceki hâlleri incelemeye başlayarak ele almıştır. Mahkeme, Azerbaycan SSC'e bağlı özerk idari bir bölge olan DKÖB'ün, önce kendi bağımsızlık ilânını yaptığını, Ermenistan ve DKÖB arasında kalan Laçin bölgesinin işgali ve ardından gelişen askeri mücadeleleri ve günümüzde Minsk Grubu'nun çağrılarını incelemiştir. Minsk Grubu, 2013 yılının Haziran 18'inde yayımladığı bildiri ile, toprak bütünlüğü, self determinasyon hakkı ve kuvvet kullanma yasağına uyulması gerekliliğinin altını çizmiştir. Başvurucular, 1992 yılında Laçin'in işgali neticesinde meskenlerini, taşıtlarını, hayvanlarını, iş yerleri olan dükkanlarını, arsalarını bırakmak zorunda kalıp Bakü'ye göç etmiş olan Laçin yerlisi Azerbaycan Kürtleri olan altı kişiden oluşmaktadır. AİHM, askerî açıdan Karabağ Ermenileri ile Ermenistan askerlerinin yan yana savaştıklarını incelemekte, 1994 yılında Ermenistan ile DKC'nin yapmış olduğu Askeri İş birliği Anlaşması'nın iki taraf devletin de ordu kurulması ve ortak askeri tatbikatlar yapacağını ele alan maddelerine yer vermektedir. Askeri desteğe ek olarak Ermenistan'ın birinci cumhurbaşkanının, Dağlık Karabağ bölgesinin Ermenistan'a dahil olması için çalışması ve ikinci cumhurbaşkanı olan Robert Kocharyan'ın ise 1992-1994-1997 tarihleri arasında Dağlık Karabağ Cumhuriyeti Başbakanı ve ardından da Cumhurbaşkanı olarak görev yapması hususlarını incelemekte ve Dağlık Karabağ ile Ermenistan arasındaki siyasal bağlantıları ortaya koymaktadır. Uluslararası Kriz Grubu'nun 2005 tarihli ve "Dağlık Karabağ: Meseleyi Temelinden Görmek" başlıklı raporuna da atıf yapmıştır. Zira raporda yer alan bilgilerden, Dağlık Karabağ'ın Ermenistan'a bağlı olduğu ve dışsal finansal destek açısından da gerek kredi desteği hususunda gerekse Dağlık Karabağ'ın yerlilerine Ermenistan pasaportu verilebileceğine dair çıkarılan kanunlarla verdiği destek göz önünde bulundurulduğunda Dağlık Karabağ Ermenilerinin Ermenistan'dan yardım aldığı açıktır. Öyle ki AİHM, AİHS'nin 1 No'lu Ek Protokolü'nün "*mülkiyetin korunması*" başlıklı 1. maddesini[4] gerekçe göstererek Ermenistan'ın Dağlık Karabağ bölgesi üstünde yetkisi olmadığını ifade etmiştir (AİHM, 2015, para. 186; Abdullahzade, 2020, s. 1560). Mahkeme, bu madde gerekçesiyle DKC'nin varlığını Ermenistan'ın askeri, ekonomik ve siyasi desteği ile sürdürdüğünü, dolayısıyla da o bölgenin toprakları üstünde etkin bir kontrol mekanizması bulunduğunu ve davaya esas konunun, bizzat Ermenistan'ın yetkisinde bulunduğunu vurgulamıştır (AİHM, 2015, para. 187; Abdullahzade, 2020, s. 1564).

2020 yılının Kasım ayı itibariyle imzalanan ateşkeste ise, Dağlık Karabağ'ın geleceğine ilişkin bir madde yer almamıştır ancak ilerleyen süreçte bölgede barışın daimî olarak sağlanabilmesi için çeşitli çözümlerin gerekeceği aşikardır (Yüksel ve Yüce, 2022, s. 1061). Dolayısıyla bölgede barışın kalıcı olması açısından bir referandum yapılması kuvvetle muhtemel olacaktır. Referandum yolunun haricinde Dağlık Karabağ Parlamentosu'na sunulacak bir öneri ile bölgenin nihai statüsünün belirlenmesi hem bölge halkı hem de uluslararası düzen açısından barışçıl bir yöntem olarak düşünülebilir. Zira tarihte hem referandum yolunun hem de parlamento kararı ile self determinasyon hakkının kullanıldığı görülmüştür. 1939 yılında Hatay Cumhuriyeti Parlamentosu'nun kararı ile Türkiye Cumhuriyeti'ne bağlanmıştı. 2014 yılında ise Kırım'da, yapılan referandum ile bağımsızlık ilanı ya da Rusya ile birleşme hususu oylanmıştı (Morkva,

[4] "*MADDE 1*
Mülkiyetin korunması Her gerçek ve tüzel kişinin mal ve mülk dokunulmazlığına saygı gösterilmesini isteme hakkı vardır. Bir kimse, ancak kamu yararı sebebiyle ve yasada öngörülen koşullara ve uluslararası hukukun genel ilkelerine uygun olarak mal ve mülkünden yoksun bırakılabilir. Yukarıdaki hükümler, devletlerin, mülkiyetin kamu yararına uygun olarak kullanılmasını düzenlemek veya vergilerin ya da başka katkıların veya para cezalarının ödenmesini sağlamak için gerekli gördükleri yasaları uygulama konusunda sahip oldukları hakka halel getirmez".

2021, ss. 375-397). Dolayısıyla bölgede dışsal self determinasyonun uygulanabilirliği söz konusu olabilecektir.

Sonuç

Hem jeopolitik hem de stratejik açılardan önemli konumda yer alan Güney Kafkasya Bölgesi'ndeki Dağlık Karabağ, tarih boyunca çeşitli savaşların konusu olmuştur. 1980'li yılların sonuna doğru artan çatışmalar neticesinde Dağlık Karabağ'da yaşayan, Azerbaycan'ın azınlık nüfusu olan, Dağlık Karabağ'ın çoğunluk nüfusu Ermeniler, bölgede self determinasyon hakkı iddiasında bulunmuşlardır. BM Güvenlik Konseyi kararlarını ve UAD danışma görüşleri göz önünde bulundurulduğunda self determinasyon hakkının kullanılması, bağımsızlık ilân edecek devletin sömürü devlet olması ya da mevcut sınırların ülkesel bütünlüğünü bozmaması şartıyla söz konusu olabilecektir.

Dağlık Karabağ, tarihte sömürü devlet olarak yer almamakta ve çatışmaların başladığı dönem itibariyle de Azerbaycan sınırları içinde bulunmaktadır. Ermeni etnik ise self determinasyon hakkını kullanarak Ermenistan Devleti'ni kurmuş ve bu hakkın kullanımını tüketmiştir. Bölgedeki mevcut Ermeni nüfus ise Azerbaycan halkı içinde bulunmaktadır. Uti possidetis juris ilkesi gereğince de SSCB'nin dağılmasının ardından mevcut sınırlar korunmuştur. Zira Ermenistan da Azerbaycan da sınırların korunacağına dair BDT Kurucu Anlaşması'nı imzalamışlardır. Böylece Dağlık Karabağ Ermenilerinin bölgedeki kaderlerini tayin etme hakkı iddialarının da söz konusu olamayacağı ifade edilmelidir. Günümüzde ise 10 Kasım 2020 tarihinde Ermenistan ve Azerbaycan arasında bölgedeki savaşın durmasına yönelik ateşkes imzalanmış ve bölgenin işgal altında bulunan yerlerinin Azerbaycan'a geri verileceği Ermenistan tarafından taahhüt edilmiştir. Ateşkeste Dağlık Karabağ'ın statüsüne ilişkin ise herhangi bir ibare yer almamış olsa da BDT Anlaşması gereğince Dağlık Karabağ, Azerbaycan'a ait bulunmaktadır. Ateşkese rağmen bölgedeki mütemadi olmasa da çatışmalar devam etmektedir. Ancak 2022 yılı Nisan ayı itibariyle Azerbaycan'da iki ülke arasındaki sınırın belirlenmesine yönelik bir komisyon kurulmuştur. Zira amaç, Dağlık Karabağ'ın bağımsız bir özerk idari yapı olarak kabul edilmesi değil, Azerbaycan'a bağlı idari bir reyon olarak tüm uluslararası hukuk nezdinde kabul edilmesidir. BDT Anlaşması'na göre hukuka uygun netice bu şekilde kabul edilmesi olacaktır. Ancak iki ülke arasındaki normalleşme sürecinin sonuçlanmasının ivedilikle gerçekleşemeyeceği kesindir. Bu hususta iki devlet arasındaki barış görüşmeleri devam etmekte ve Dağlık Karabağ'ın dahil olduğu sınırın netleştirilmesi amaçlanmaktadır. Self determinasyon hakkının tarih boyunca çeşitli bölgelerde ve farklı zamanlarda iddia edildiği ve kullanıldığını söylemek mümkündür. BMGüvenlik Konseyi ve UAD Kararları göz önünde bulundurulduğunda self determinasyon hakkının kullanılması, bağımsızlık ilân edecek devletin sömürü devlet olması, halkın şiddet içeren hak ihlallerine uğraması ya da mevcut sınırların ülkesel bütünlüğünü bozmaması şartıyla söz konusu olabilecektir. Dolayısıyla bölgede self determinasyon hakkı iddiasında bulunulması hukuk tarihi bağlamında mesnetsizdir. Ancak tarihsel ya da kültürel farklı gerekçelerle uluslararası hukuka uygun bir çerçevede meşruiyet kazandırılmaya çalışılmış olsa da hakkın kullanımı, söz konusu olamayacaktır. Zira Ermeni halkın kurmuş olduğu Ermenistan Cumhuriyeti adında bir devlet bulunmaktadır. Bölgedeki Ermeni nüfus, herhangi bir şiddet eylemi ya da hak ihlaline maruz bırakılmamıştır. Dini inancı, aidiyeti ya da dili gibi sebeplerden ötürü ayrımcılığa uğramadığı da açıktır. Üstelik self determinasyonun kullanılması, bölgenin toprak bütünlüğüne aykırılık teşkil edecektir. Bu sebeple, hakkın kullanımının uluslararası hukuk bağlamında meşru olmadığı açıktır.

Kaynakça

Abilov, S. (2018). OSCE Minsk Group: proposals and failure, the view from Azerbaijan. *Insight Turkey, 20*(1), 143-164. https://dx.doi.org/10.25253/99.2018201.09

Abdullahzade, C. (2020). Dağlık Karabağ sorununda Ermenistan'ın rolü ve sorumluluğu. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 69*(4), 1541-1568. https://doi.org/10.33629/auhfd.898498

Acer, Y., Aslanlı, K., Bilgin, M. S., Çümen, N., Kurban, V. ve Yılmaz, S. (2020). Karabağ zaferi: Kafkasya'da yeni dengelerden Türk ve İslam dünyasında yeni işbirliği modeline. *Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 12*(8), 1-40.

Acer, Y. ve Kaya, İ. (2021). *Uluslararası hukuk temel ders kitabı* (12. Baskı). Seçkin Yayıncılık.

Akçay, D. (2020). *Dağlık Karabağ uyuşmazlığında self determinasyon tezlerinin göreceliği*. Terazi Yayıncılık.

Ali, A. H. (2013).*Uluslararası hukukta kendi geleceğini belirleme (Self Determination) hakkı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ankara Üniversitesi.

Aras, O. N. (Der.), Dedeyev, B., Yılmaz, R. ve İbayev, V. (2008) *Karabağ savaşı: siyasi, hukuki, ekonomik analiz*. Kafkasya Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.

Armaoğlu, F. (2017). *20. yüzyıl siyasi tarihi 1914-1995*. Timaş Yayınları.

Aslanov, H. (2009). *Bağımsız Devletler Topluluğu üyesi devletlerin topluluğa farklı yaklaşımlarının karşılaştırılması* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Ayhan, H. (2017). *Kendi kaderini tayin ve Kosova.* Adalet Yayınevi.

Bayıllıoğlu, U. (2011). Uluslararası Adalet Divanı Kosova'nın kendi kaderini tayin hakkını onayladı mı? *Türkiye Barolar Birliği Dergisi, 23*(92), 287-311.

Caferov, N. ve Aslanlı, A. (2016). Karabağ sorununda ateşkes ve Rusya. *Ermeni Araştırmaları, 1*(53), 239-260.

Caşın, M. H. ve Kısacık, S. (2017). *Kafkasya'da Azerbaycan-Ermenistan uyuşmazlığı: çatışma-barış sarkacı.* Seçkin Yayıncılık.

Çeltekligil, K. (2012). *1990 sonrası Azerbaycan-Ermenistan ilişkilerinde Dağlık Karabağ sorunu* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Beykent Üniversitesi.

Deveci Bozkuş, Y. (2016). Küresel ve bölgesel gelişmeler ışığında Dağlık Karabağ sorunu. *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi, 17*(0), 3615-3629.

Erkiner, H. H. (2021). Uluslararası hukukta isnat meselesi bakımından soykırım iddiaları ve Osmanlı Ermenileri soykırımı iddiasının değerlendirilmesi. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 1*(27), 64-119. https://doi.org/10.33433/maruhad.936313

Hakyemez, O. (2019). *Geçmişten günümüze Dağlık Karabağ sorunu ve bölgenin geleceği* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Giresun Üniversitesi.

Hüseynov, F. (2003). Bağımsız Devletler Topluluğu'nun oluşumunun hukuki boyutları. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 52*(4), 387-401. https://doi.org/10.1501/Hukfak_0000000499

Grotius, H. (1967). *Savaş ve barış hukuku.* Ankara Üniversitesi Basımevi.

Kalaycı, H. (2008). Referandumla ayrılma konusunda Yüksek Mahkemenin tutumu: Kanada-Quebec örneği. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, *63*(1), 151-174. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000002056

Kılıçoğlu, G. (2012). *Halkların kendi kaderini tayin ilkesinin bir hak olarak ileri sürülmesi: Azerbaycan açısından Dağlık Karabağ örneği* [Yayımlanmamış doktora tezi]. İstanbul Üniversitesi.

Kılınç, D. (2008). Self determinasyon ilkesinin azınlıklar açısından değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 12*(1-2), 949-982.

Koçak, H. (2019). *Uluslararası Adalet Divanı'nın Güney Batı Afrika (Namibya) ve Kosova kararları bağlamında self-determinasyon hakkı* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Medeniyet Üniversitesi.

Koçak, M. (2018). Self determinasyon hakkı ve self determinasyon hakkı teorileri. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 23*(38), 85-148.

Morkva, V. (2021). Rusya'nın 2014 ilhakı sonrası Kırım'da Kırım Tatar halkının durumu, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, *21*(2), 375-397.

Mustafayev, B. (2013). Sovyet döneminde Rusya'nın Dağlık Karabağ politikası. *Karadeniz Araştırmaları, 39*, 53-68. https://doi.org/10.12787/KARAM682

Lenin, V. I. (1968) *Ulusların kendi kaderini tayin hakkı.* Sol Yayınları.

Özyılmaz, E. V. (2013). Geçmişten günümüze Dağlık Karabağ. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, *15*(2), 191-208.

Paşayeva, G., Bağirova, I., Aliyev-Maliki, K., ve Mehdiyev, F. (2013). SSCB'de yarı özerkliğin hukuki durumu: Dağlık Karabağ Özerk Bölgesi örneği. *Uluslararası Suçlar ve Tarih,* 14, 69-104.

Pazarcı, H. (1989). *Uluslararası hukuk ders kitapları II. kitap.* Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi ve Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi.

Tunçer Kılavuz, İ. (2017). Dağlık Karabağ müzakerelerinin geleceği. *Avrasya Etüdleri T.C. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı*, *52*(2), 51-78.

Tütüncü, A. (1992). El Salvador ve Honduras arasındaki kara, ada ve deniz sınırlarına ilişkin uyuşmazlık. *Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni*, *12*(1-2), 93-101.

Yılmaz, R. (2013). Kafkasya'da çözülemeyen kördüğüm: Dağlık Karabağ sorunu. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi, 2*(1), 71-90.

Yüksel, C. ve Yüce, H. (2022). Uluslararası hukuk açısından Dağlık Karabağ sorunu ve İkinci Dağlık Karabağ Savaşı'nı sona erdiren Ateşkes Andlaşması. *İstanbul Hukuk Mecmuası*, *80*(3), 1021-1065. https://doi.org/10.26650/mecmua.2022.80.3.0010

Elektronik

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (2015, 16 Haziran). Case of Chiragov and others v. Armenia. http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-155353

Avrupa Konseyi. (1950). Avrupa insan hakları sözleşmesi. https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf

Bucknell University. (1936). SSCB 1936 anayasası. https://www.departments.bucknell.edu/russian/const/36cons01.html

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (1993, 30 Nisan). 822 sayılı kararı. http://unscr.com/en/resolutions/822

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (1993, 29 Temmuz). 853 sayılı kararı. http://unscr.com/en/resolutions/853

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (1993, 14 Ekim). 874 sayılı kararı. http://unscr.com/en/resolutions/874

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu (1993, 12 Temmuz). 884 sayılı kararı. http://unscr.com/en/resolutions/884

Birleşmiş Milletler (1999). Agreement between the Republic of Indonesia and the Portuguese Republic on the question of East Timor. https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/ID%20TL_990505_AgreementOnEastTimor.pdf

Montevideo Sözleşmesi (1933). Convention on rights and duties of states adopted by the Seventh International Conference of American States. https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/LON/Volume%20165/v165.pdf

Uluslararası Adalet Divanı (1975, 16 Ekim). Western Sahara advisory opinion. https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/61/061-19751016-ADV-01-00-EN.pdf

Uluslararası Adalet Divanı (1971, 21 Haziran). Namibia (South West Africa) advisory opinion. https://www.icj-cij.org/public/files/case-related/53/053-19710621-ADV-01-00-EN.pdf